

Tkanje u rimskoj antici – ženska vrlina ili gospodarska stvarnost?

UDK: 904(497.5 Štrbinci)

Izvorni znanstveni rad

Branka Migotti

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

U iskopavanju kasnoantičkoga groblja na Štrbincima kod Đakova 1993. godine u grobu mlađega muškarca nađena je koštana tkalačka pločica. U prvim objavama nalaz je protumačen u smislu religijske simbolike, jer se pošlo od netočne općenite pretpostavke da su tijekom cjelokupnog rimskog razdoblja i predenje i tkanje bili gotovo isključivo ženski poslovi. Međutim, u ovom prilogu nastoji se pokazati da se tkanje već u ranome Carstvu razvilo u tržišnu obrtničku djelatnost. Budući da se u tome svojstvu kao tkalci pretežno pojavljuju muškarci, štrbinačku tkalačku pločicu treba protumačiti prije svega kao ilustraciju pokojnikova zanata.

Ključne riječi: kasnoantičko groblje, Štrbinci, tkalačka pločica, tkalački zanat (late Roman cemetery, Štrbinci, rigid heddle, weaving).

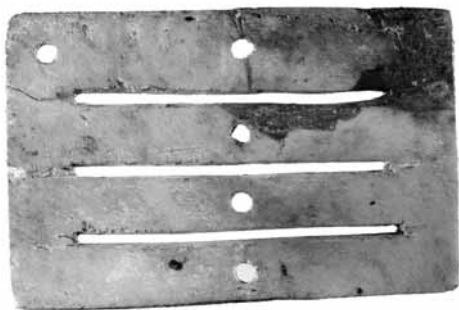
Svrhu prilaganja predmeta kao grobne popudbine nije moguće pouzdano dokučiti ni u jednom razdoblju ili načinu pokapanja, pa tako ni kod kasnoantičkih inhumacijâ. Mogućnosti tumačenja različite su, ovisno s jedne strane o vrsti priloga a s druge o spolno-rodnim, statusnim, etničkim, vjerskim i kulturnim odrednicama pokojnika. Suština kasnoantičke filozofsko-religijske misli i

grobno obreda nalaže pažljivo smišljen odabir manjeg broja predmeta određenih skupina, izrazito simboličke naravi.¹ I simbolika, međutim, izmiče jasnom određenju: jedan te isti predmet može u različitim okolnostima imati drukčiji smisao. Ipak, među grobnim priložima moguće je razlikovati one s religijsko-metafizičkom simbolikom kao jedinom odrednicom od nalaza koji u sebi nose izravan zapis pokojnikova bavljenja za života, a potom i moguću religijsku simboliku određenoga predmeta. U ovu drugu skupinu spada oruđe, inače razmjerno rijetko zastupljeno na kasnoantičkim grobljima.² Među rjeđe iznimke u tome pravilu spada pribor za predenje: češće pršljeni i utezi za vreteno a rjeđe sâme preslice i vretena. U arheološkoj literaturi podijeljena su mišljenja o tome pripadaju li predmeti povezani s predenjem na rimsko-provincijalnim grobljima u rimsku ili takozvanu barbarsku materijalno-duhovnu kulturu.³ Istina je da su takvi nalazi obilniji u nerimskom etničkom krugu, ali to nije od presudne važnosti za predmet o kojemu se ovdje raspravlja. Treba ipak napomenuti da se duboka ukorijenjenost simbolike predenja i tkanja u grčkoj i rimskoj antici, o čemu će biti riječi dalje u tekstu, protivi razumijevanju odnosnog oruđa kao dijela nerimske materijalne kulture i simbolične predaje. Premda su i predenje i tkanje sastavan i nerazdvojiv dio ukupnog posla na izradi tkanina, predmeti koji se koriste pri tkanju kudikamo su rjeđi kao grobni prilozima od onih povezanih s predenjem, a to isto odnosi se na prikaze tkanja na grobnim spomenicima.⁴ Nedostatak takvih prizora barem se djelomice može obrazložiti praktičnim razlozima, ali je teže na isti način objasniti izostanak odgovarajućih predmeta kao

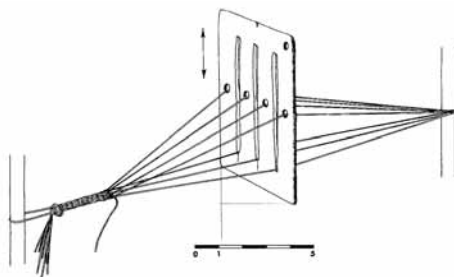
- 1 Branka Migotti, Ljubica Perinić, Nekropola na Štrbincima kod Đakova u svjetlu kasnoantičkog horizonta Panonije, *Arheološki radovi i rasprave* 13, 2001., 124-125; Paula Zsidi, Burials, u: Zsolt Visy (ur.), *Hungarian Archaeology at the Turn of the Millennium*, Budapest 2003., 255.
- 2 Branka Migotti, Vrednovanje arheološke građe u svjetlu rimskodobnog i ranokršćanskog horizonta Panonije, u: Branka Migotti, Mario Šlaus, Zdenka Dukat, Ljubica Perinić, *Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb 1998., 110.
- 3 Christa Farka, Ein spätrömisches Gräberfeld aus Brunn am Gebirge, *Fundberichte aus Österreich* 15, 1976., 53; Horst Wolfgang Böhme, Söldner und Siedler im spätantiken Nordgallien, u: *Die Franken – Wegbereiter Europas, 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr.* (Katalog izložbe), Mannheim, Berlin, Mainz 1997., 92-93; Ursula Koch, Stätten der Totruhe – Grabformen und Bestattungssitten der Franken, u: *Die Franken – Wegbereiter Europas, 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr.* (Katalog izložbe), Mannheim, Berlin, Mainz 1997., 724; Sanja Ivčević, Koštane preslice s prikazom Afrodite iz Arheološkog muzeja u Splitu, *Opuscula archaeologica* 23-24, 1999.-2000.; Ulla Steinklauber, *Das spätantike Gräberfeld auf dem Frauenberg bei Leibnitz, Steiermark, Fundberichte aus Österreich Materialhefte, Reihe A, Heft 10*, Wien 2002., 186; Iva Mikl Curk, Religious and Magical Beliefs, Funeral Gifts and Writing, *Histria Antiqua* 13, 2005., 312-314.
- 4 Gerhard Zimmer, *Römische Berufsdarstellungen*, Berlin 1982., 26; John Peter Wild, The Roman Horizontal Loom, *American Journal of Archaeology* 91/3, 1987., 460-461; Srđana Schönauer, Odjeća, obuća i nakit u antičkoj Dalmaciji na spomenicima iz Arheološkog muzeja u Splitu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 93 (2000.) 2001., 388; Alexandra T. Croom, *Roman Clothing and Fashion*, Charleston 2002., 19.

grobnih priloga. Drugim riječima, prizor tkalaca ili tkalje za tkalačkim stanom zahtjevniji je i prostorno i izvedbeno od prikaza osobe s vretenom, ali pokretni tkalački pribor (čunak, utezi, češalj), premda donekle nezgrapniji od pribora za pređenje, nije manje prikladan kao grobni prilog. Čini mi se stoga da bi za razumijevanje opisanog nesrazmjera presudna mogla biti narav kasnoantičkog grobnog rituala koji, temeljen na sklonosti metafizici, alegoriji i metafori na svim razinama života, prednost daje predmetima duhovne simbolike, a ne materijalne stvarnosti poput bavljenja zanatom.⁵ U ovom prilogu nastojat će naime pokazati da je pređenje, čak i izvan vlastita doma, dakle kao plaćeni rad za tržišne potrebe, u rimskoj antici oduvijek bilo i ostalo u ženskoj domeni i stoga u ozračju prvobitne simbolike o kojoj će još biti riječi, dok se tkanje već pokraj razdoblja Republike i u ranome Carstvu razvilo u tržišnu obrtničku djelatnost.

S obzirom na rijetkost predmeta povezanih s tkanjem na arheološkim nalazištima, ne čudi podatak da je tkalačka pločica u jednom kasnoantičkome grobu na Štrbincima 1993. godine ne samo iznenadila istraživača već ga stavila i pred zagonetku s obzirom na svoju praktičnu narav.⁶ Pločica je načinjena od kosti, pravokutnog je oblika (vel. 4,6-4,8 x 7,2-7,4 cm) i uzdužno podijeljena trima prerezima na četiri režnja, od kojih svaki na sredini ima rupu za provlačenje niti pri tkanju (sl. 1, 2). Veoma sličan predmet nađen je na groblju kasnoantičkog

Sl. 1. Tkalačka pločica iz kasnoantičkog groba na Štrbincima (foto: Nenad Kobasić)

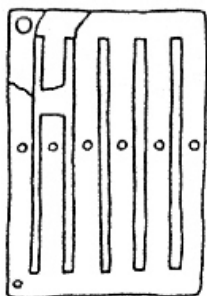

Sl. 2. Tkalačka pločica sa Štrbinaca – način uporabe (prema Gregl 1994.)

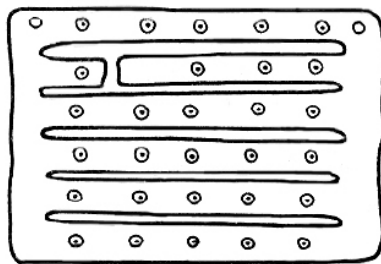
5 Usp. bilj. 1. O simbolici, alegoriji i metafori u kasnoantičkom svjetonazoru i umjetničkom izrazu vidi Sister Charles Murray, *Rebirth and Afterlife. A study of the transmutation of some pagan imagery in early Christian funerary art*, *British Archaeological Reports, International Series 100*, Oxford 1981.; Henry Maguire, *The Good Life*, u: G. W. Bowersock, Peter Brown i Oleg Grabar (ur.), *Late Antiquity. A Guide to the Postclassical World*, Cambridge (MA) - London 1999., 243-254.

6 Usmeni podatak Zorana Gregla. Usp. i Zoran Gregl, *Kasnoantička nekropola Štrbinci kod Đakova (Istraživanja 1993. g.)*, *Opuscula archaeologica* 18, 1994., 182-183.

utvrđenja Pilismarót (*Castra ad Herculem*) na Dunavu u sjevernoj Mađarskoj. Podjednake je veličine kao i štrbinačka koštana pločica (8,8 x 6 cm), ali je načinjen od bronce (sl. 3). Istraživač nije bio prepoznao njegovu namjenu, nagađajući da je posrijedi naprava za brojanje, odnosno računanje.⁷ Ni u kasnijoj objavi taj (?) nalaz nije spomenut kao tkalačka pločica već općenito u rubrici *oruđe i alati*.⁸ Idući sličan predmet potječe iz South Shieldsa u Engleskoj.⁹ Opisana tri nalaza jedine su rešetkasto prošupljene tkalačke pločice meni poznate s područja Rimskog carstva. Moguće je da je posrijedi osobit kasnoantički oblik, jer su sva tri predmeta nađena u kasnoantičkim grobovima. U nešto većem broju, premda još uvijek rijetko, nalaze se manje četvrtaste (sl. 4, 5) ili trokutaste koštane pločice (sl. 6) kojima se tka tako da se istodobno upotrebljava veći broj njih.¹⁰ Tkalačka pločica iz Budimpešte, u obliku izduljenog pravokutnika s po 7 rupica na svakome kraju, jedinstvena je i bez usporedbi u dostupnoj literaturi (sl. 7).¹¹

Sl. 3. Tkalačka pločica iz Pilismaróta u Mađarskoj (prema Barkóczy 1960)

Sl. 4. Tkalačka pločica iz Pilismaróta (?) (prema Lányi 1972)

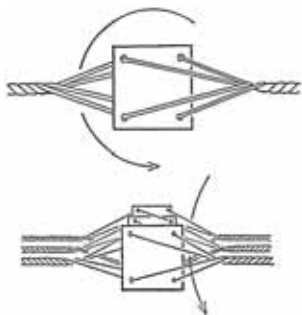
7 László Barkóczy, Későrőmai temető Pilismaróton, *Folia archaeologica* XII, 1960., 113, grob 4, sl. 30: 10.

8 Vera Lányi, Die spätantiken Gräberfeldern von Pannonien, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 24, 1972, 103, 163, Abb. 57: 54. Budući da je predmet donesen bez ikakvih podataka o nalazištu, čini se da je posrijedi neprecizno nacrtana tkalačka pločica iz Pilismaróta.

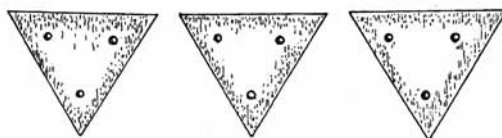
9 John Peter Wild, *Textiles in Archaeology*, Princes Risborough 2003., 38-39, Fig. 27.

10 Robert James Forbes, *Studies in Ancient Technology*, Vol. IV, Leiden 1956., 186; Giles Clarke, *The Roman Cemetery at Lankhills*, Oxford 1979., 251, Fig. 67, grob 14: 208; *Die Franken – Wegbereiter Europas. 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr.* (Katalog izložbe), vol. II, Mannheim, Berlin, Mainz 1997., 1036, br. X.1.17; John Peter Wild, n. dj. (bilj. 9), 39; Sofija Petković, *Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorija Gornje Mezije*, Beograd 1995., 45. Razmjernu rijetkosti takvih nalaza potvrđuje i podatak da ih istraživači ponekad ne prepoznaju kao takve. Usp. bilj. 6-8, te Ljubica Zotović, Časlav Jordović, *Viminacium – nekropola "Više grobalja"*, *Viminacium 1*, Beograd 1990., 81, G₁ 32, T. LXXII: 8; Egon Schalmayer, Die Verarbeitung von Knochen in römischer Zeit, u: *"Knochenarbeit". Artefakte aus tierischen Rohstoffen im Wandel der Zeit*, *Saalburg-Schriften* 4, 1996., 79.

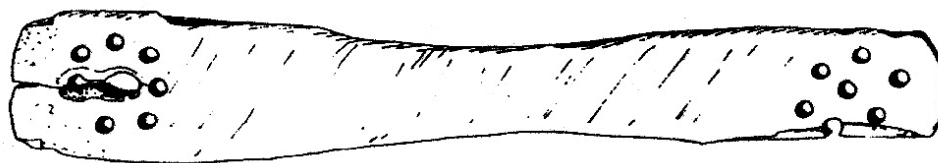
11 Mária T. Bíró, *The Bone Objects of the Roman Collection, Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series Archaeologica* II., Budapest 1994., 51, 103, 202, Pl. LXIV: 551.

Sl. 5. Pravokutne tkalačke pločice - način uporabe (prema Wild 2003.)

Sl. 6. Trokutaste tkalačke pločice iz Viminacija (prema Petković 1995.)

Sl. 7. Tkalačka pločica iz Budimpešte (prema Bíró 1994)

Stjecajem okolnosti, publikacija u kojoj sam imala prilike osvrnuti se na pločicu sa Štrbinaca u kontekstu kršćanske simbolike pojavila se iste godine, ali nešto prije negoli objava iskopavanja na Štrbincima.¹² Pritom je autor objave Zoran Gregl prihvatio viđenje tog predmeta kao isključivo simboličkog, ustvrdivši da njegova namjena *upućuje na ženski grob*. Taj navod mudro preinačuje moju tvrdnju u kojoj stoji da bi tkalačka pločica u smislu potvrde bavljenja određenim poslom *bila svojstvena isključivo ženskoj osobi*. Pitanje je, međutim, znatno složenije, a ujedno je izvrstan primjer odraza antropološko-rodne problematike na arheološkoj građi i mogućnosti njena razumijevanja u arheološkom kontekstu. Nekoliko godina nakon prve objave i osvrta na simboličko značenje tkalačke pločice sa Štrbinaca moj uvid u taj problem donekle se produbio, pa sam ustvrdila da predmete tkalačkog zanata valja ponajprije povezati sa ženom, usprkos tome što su u prošlosti, kao i u suvremenosti, *ponekad tkali i muškarci*.¹³ Ta tvrdnja nije toliko netočna koliko je

12 Zoran Gregl 1994., n. dj. (bilj. 6), 182-183; Branka Migotti, Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja, u: *Od Nepobjedivog sunca do Sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Katalog izložbe), Zagreb 1994., 59.

13 Branka Migotti, n. dj. (bilj. 2), 110.

nedovoljno određena i razrađena, najviše stoga jer se i dalje temeljila na umjetničkoj i arheološkoj građi te pisanim podacima okrenutima simbolici tkanja. Drugim riječima, u svoje tadašnje razumijevanje rodnog aspekta tkanja u rimskoj civilizaciji nisam uključila razvoj te djelatnosti kroz vrijeme i promjene koje je ona doživjela na stvarnoj, gospodarskoj razini.

Rodna simbolika tkanja nije tako jednoznačna kao što to izgleda na prvi pogled i bez udubljanja u pojedinosti, odnosno bez razlučivanja dviju komplementarnih ali ipak različitih poslova: predenja i tkanja. U različitim pretpovijesnim i povijesnim civilizacijama, uključujući i onu grčko-rimsku, predenje se gotovo beziznimno povezuje sa ženom, pri čemu je preslica istodobno metafora ženske spolnosti i njena kućnog posla. To saznanje, temeljeno prije svega na pisanim izvorima, odražava se u stručnoj literaturi tako da se predenje i tkanje u pravilu navode zajedno, i to kao ženski poslovi.¹⁴ Predenje je prožeto jakom religijskom sastavnicom, podjednako u predrimskim religijama i u rimskim kultovima, ali i u kršćanstvu. Ono se naime neposredno ili posredno povezuje s pojedinim božicama (Dea Syria, Fortuna, Izida, Kloto, Minerva, Venera) ali i s Djevicom Marijom¹⁵ No, kao i svaki simbolički sustav, i onaj koji predenje povezuje sa ženom i ženskim božanstvom ima svoju suprotnost, paradoksalno odraženu u ikonografiji najmuževnijega od bogova – Herakla. U jednoj posve neherojskoj epizodi svoga burnog života taj se bog našao u feminiziranom okružju koje je njegovoj ikonografiji podarilo, uz dobro poznate

---

14 U literaturi koja slijedi u pravilu se "ženskim" zanimanjima navode i predenje i tkanje, pa ih stoga ovdje ne razlučujem. Robert James Forbes, n. dj. (bilj. 10), 149; Gerhard Zimmer, n. dj. (bilj. 4), 26; Mária Bíró, n. dj. (bilj. 11), 48; Laetitia La Follette, *The Costume of the Roman Bride*, u: Judith Lynn Sebesta, Larissa Bonfante (ur.), *The World of Roman Costume*, Madison - London 1994., 54; Sanja Ivčević, n. dj. (bilj. 3), 473; Ingrid Jütting, *Die ländliche Besiedlung und ihre wirtschaftlichen Grundlagen*, u: *Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer*, Katalog-Handbuch, Rosenheim 2000., 114; Augusto Frascetti, Introduction, u: Augusto Frascetti (ur.), *Roman Women*, Chicago 2001., 4; Srdana Schönauer, n. dj. (bilj. 4), 388; Sarah L. Keegan, *Inhumation Rites in Late Roman Britain. The Treatment of the Engendered Body*, *British Archaeological Reports, British Series* 333, Oxford 2002., 23; Darja Šterbenc Erker, *Quid lacrimis ...* Ljubljana 2002., 133; Magen Broshi, Response to review by Y. Hirschfeld of J. Magness, *The archaeology of Qumran*, *Journal of Roman Archaeology* 17, 2004., 763; Franz Glaser, *Christentum zur Ostgotenzeit in Noricum (493-536). Die Kirchen auf dem Hemmaberg und das Gräberfeld im Tal*, *Mitteilungen zur Christlichen Archäologie* 10, 2004., 92; Iva Mikl Curk, n. dj. (bilj. 3), 212, 214; Elizabeth Fentress, *Spinning a model: female slaves in Roman villas*, *Journal of Roman Archaeology* 21/2, 2008., 419.

15 Dorothea Forstner, *Die Welt der christlichen Symbole*, Innsbruck 1982., 407-409; Jane F. Gardner, Thomas Wiedemann, *The Roman Household. A Sourcebook.*, London – New York 1991., 72; Robert Turcan, *The Cults of the Roman Empire*, Oxford 1996., 141; Sanja Ivčević, n. dj. (bilj. 3); Stefan Hiller, *Frühe beschriftete Webgeräte im ägäischen und ausserägäischen Raum*, u: *In honorem Alexandri Fol Thracia* XV, Sofia 2003., 85-86; Franz Glaser, n. dj. (bilj. 14), 92.

atribute toljage i lavlje kože, i preslicu.¹⁶ Odras toga mita prepoznaje se u arheološkoj građi rimskog razdoblja, koja pokazuje (ipak rijetke) muškarce zabavljene pređenjem ili namatanjem vune.¹⁷ Slični primjeri poznati su i u suvremenoj antropologiji.¹⁸ Usprkos tome, pređenje se ipak može smatrati pretežno ženskim poslom i znamenjem, i to tijekom cjelokupne antike.

Drukčija je priča s tkanjem, premda se pojmovi pređenja i tkanja u pravilu razmatraju zajedno i često nerazlikovno povezuju, te na različite načine stavljaju u isti društveni i simbolički kontekst.¹⁹ Ipak, povijest i simbolika tih djelatnosti nisu jednake. Za razliku od preslice, koja se s izuzetkom bizarne priče iz Heraklova života simbolično i mitski povezuje isključivo sa ženom, metaforika tkanja obuhvaća i muški i ženski spol, odnosno rod, ponekad razdvojeno a ponekad u uzajamnoj isprepletenosti. Najsnažniju umjetničku i političku potku tkanja kao "muške" domene sadrže i same riječi *texere* i *textus*, koje označavaju i izradu tkanine i stvaranje književnih djela, ali i vladanje.²⁰ U grčkoj i rimskoj književnosti tkalački stan opisuje se kao filozofski izum, te je stoga metafora najvišeg dosega ljudskog uma i njegovih civilizacijskih dosega.²¹ S druge strane, neoplatonistička predodžba o poretku nebeskih stvari i ustrojstvu svijeta izražava se mitom o Prozerpini, kći božice Cerere, čije se tkanje izjednačava sa stvaranjem svijeta.²² I dalje u predjelu religijskoga, u grčko-rimskom proricanju tkalački stan simbol je proročanstva povezan s mitskom Sibilom.²³ Uistinu, upravo su božice ljudskom rodu predale vještinu tkanja, kao i pređenja.²⁴ Ne čudi stoga da je ta djelatnost postala zaštitni znak rimske žene, odnosno njene najbolje vrline kao čuvarice doma i obitelji. Upravo zato rimska je nevjesta sama tkala svoje vjenčano ruho, a matrona, pa i ona carska, odjeću svome mužu i obitelji; o tome

16 James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti* (prijevod: Marko Grčić), Zagreb 1991., 113 (s. v. Herkul i Omfala); Mária Biró, n. dj. (bilj. 11), 49. Fig. 20.

17 Margot Schmidt, Zur Sarkophagfront des Titus Aelius Evangelus im J. Paul Getty Museum in Malibū, u: Guntram Koch (ur.), *Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*, Mainz am Rhein 1993., 187, Taf. 88; Hannes Flück, Das Gräberfeld Windisch-Dammstrasse – ein Ausschnitt eines spätrömischen Gräberfeldes in Unterwindisch, *Gesellschaft proVindonissa Jahresbericht* (2004.) 2005., 69. Srđana Schönauer (n. dj. - bilj. 4, 388) navodi da su vunu prele žene, a lan muškarci. Tome se međutim unekoliko protivi podatak da je rimska nevjesta sama sebi tkala vjenčanu odjeću od vune ili lana (Laetitia La Follette, n. dj. – bilj. 14, 55).

18 Spominju se, primjerice, arapski pastiri u Palestini, koji su donedavno preli (Magen Broshi, n. dj. – bilj. 14, 763).

19 Usp. bilj. 14.

20 Nenad Ivić, *Textus. Istraživanja o Amijanu Marcelinu*, Zagreb 2001., 112-113.

21 Gerhard Zimmer, n. dj. (bilj. 4), 26.

22 Klaudije Klaudijan, *Otmica Prozerpine* (priredila i prevela Marina Milićević), Zagreb 1997., 79-80.

23 Mary Beard, John North, Simon Price, *Religions of Rome*, vol. II, Cambridge 1998., 180-181.

24 Jane F. Gardner, Thomas Wiedemann, n. dj. (bilj. 15), 72; Federico Rausa, s. v. Fortuna, u: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, vol. 8, Zürich - München 1997., 139; Ivčević, n. dj. (bilj. 3).

govore mnogi pisani izvori i epigrafski spomenici.²⁵ Simbolika tkanja u kršćanstvu oslanja se na prethodno zacrtanu filozofsko-književnu potku, uključujući pritom i muško i žensko načelo. Kršćanska misao vidi tkanje kao metaforu Božjeg stvaranja a Kristovu muku kao tkalački stan na kojemu je satkana odjeća besmrtnosti. Štoviše, i Marija se spominje kao *tajanstveni tkalački stan spasenja*.²⁶ Toliko o simboli. Na praktičnoj razini znakovit je stav Svetog Jeronima, koji je vjernice poticao na pređenje i tkanje, i dalje kao njegovanje najpoželjnjih ženskih vrlina – marljivosti te privrženosti domu i obitelji. Nije to međutim bio odnos nadmoći koji bi se možda mogao očekivati od jednog asketski orijentiranog svećenika i crkvenog mislioca. Naprotiv, Jeronim je visoko cijenio ženske intelektualne sposobnosti i spremno je otvorao tajne biblijske egzegeze krugu odličnih rimskih dama, smatrajući da su i tkanje i znanje podjednako vrijedni.²⁷

Stigli smo tako do okosnice teme ovoga priloga: koji se dio stanovništava u antici bavio tkanjem, kada i u kakvim okolnostima? To je pitanje u ovome kontekstu potaknuto činjenicom da je tkalačka pločica sa Štrbinaca zatečena u grobu mlađeg muškarca.²⁸ S obzirom na dosad iznesene podatke, nema dvojbe o tome da je žena u svome domu tkala od Rimskog kraljevstva do kasne antike. Potrebno je, međutim, dokučiti je li ona tkala i u sklopu "tržišta rada", odnosno obrtničke proizvodnje tkanina u užem smislu riječi. Razrješavanje te nedoumice usko je povezano s razumijevanjem uloge rimskog muškarca u tkalačkoj djelatnosti. Pisani izvori o rodnom aspektu tkanja u rimskom razdoblju pomalo su neodređeni, pa je takva i sekundarna literatura o toj temi. Važno je stoga usporediti različita mišljenja i procijeniti njihovu utemeljenost, a još važnije uključiti u to razmatranje zapostavljenu arheološku građu, prije svega onu epigrafsku. Tkanje na imanjima s robovskom radnom snagom svojevrsan je prijelazan oblik između izrade tkanina za potrebe vlastite obitelji i rada za tržište,

25 Jane F. Gardner, Thomas Wiedemann, n. dj. (bilj. 15), 52-53, 72; Laetitia La Follette, n. dj. (14), 55; Diana E. E. Kleiner, Susan B. Matheson, *I, Claudia: Women in Ancient Rome* (Katalog izložbe), New Haven 1996., 157; Srdana Schönauer, n. dj. (bilj. 4), 389; Sarah L. Keegan, n. dj. (bilj. 14), 23; Darja Šterbenc Erker, n. dj. (bilj. 14), 133-134.

26 Dorothea Forstner, n. dj. (bilj. 15), 408; Cornelio Fabro, s. v. Fato, u: *Enciclopedia Cattolica*, sv. 5, Roma 1950.; Henri Leclercq, s. v. Tissu, u: Henri Leclercq, Ferdinand Cabrol, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, Tome XV/2 1953.

27 O. Ivan Marković, *Izabrane poslanice Sv. Jeronima*, sv. 2, Zagreb 1908., 170-18 (Poslanica Leti); Dorothea Forstner, n. dj. (bilj. 15), 408; Michael Fiedrowicz, *Der Heitzige – Hieronymus aus Stridon*, u: *Roma Patristica. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius und ihre Statuen auf dem vatikanischen Campo Santo Teutonico. Festgabe für Erwin Gatz*, Regensburg 2003., 159-162.

28 Mario Šlaus, Osteološka analiza antropološkog materijala, u: Branka Migotti, Mario Šlaus, Zdenka Đukat, Ljubica Perinić, *Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb 1998., 123-124, grob 7.

jer se pretpostavlja da se u nekim rimskim vilama na taj način već proizvodilo za potrebe stanovništva u okolici. Ropkinje koje su na takvim imanjima radile pod nadzorom žene upravitelja vilike (*vilica*) spominju se kao tkalje ili izričito, ili se pak to podrazumijeva iz jezično-semantičkog i/ili društveno-povijesnog konteksta.²⁹ Drugim riječima, muškarci u tom svojstvu u pravilu nisu tkali, premda uvijek treba računati s iznimkama.³⁰ S druge strane, pisana i epigrafska građa svjedoči o tome da se već potkraj razdoblja Republike izrada tkanina počela odvijati u okviru obrtničkog poduzetništva, da bi u ranocarskom razdoblju poprimila priličnoga maha i nastavila se razvijati prema osobito važnoj privrednoj djelatnosti kasne antike. Po svemu sudeći, na toj se razini u rano- i srednjecarskom razdoblju kao tkalci pojavljuju gotovo isključivo muškarci, posvjedočeni u natpisima obrtničkih udruženja, kolegiji i korporacije, u koja žene u pravilu nisu imale pristupa. Ponekad se u pisanim i epigrafski izvorima spomenutog razdoblja spominju i tkalje (*textrices*), ali ne u broju koji bi narušio utemeljenost podatka o tkanju kao "muškom" obrtničkom zanimanju.³¹ Zanimljivo je da se istodobno, premda opet rijetko, žene zatječu kao pokroviteljice (*patronae*) strukovnih udruženja.³² Prilike su se promijenile tek u kasnoantičkom razdoblju kada su u skladu sa zamjetnim podržavljenjem cjelokupne privrede preustrojena i obrtnička udruženja, koja su tada postala otvorena i ženama.³³ Iz svega proizlazi da je u rimskoj antici, sve do kasnocarskog razdoblja, žena pretežno tkala kod kuće, premda s vremenom sve manje, a muškarac u okviru tržišnog obrta. U kasnoj antici prilike su se uvelike promijenile, premda se već i na temelju naravi patrijarhalnoga društva poput onog rimskog može pretpostaviti da je veći broj muškaraca negoli žena prehranjivao obitelj radeći izvan vlastita doma, koji je i dalje ostao prije svega prostor ženske skrbi za obitelj.

29 Robert James Forbes, n. dj. (bilj. 10), 23; Jean-Pierre Waltzing, *Étude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains*, vol. I, Hildesheim – New York 1970., 67; Gerhard Zimmer, n. dj. (bilj. 4), 26; Jane F. Gardner, *Women in Roman Law & Society*, Bloomington – Indianapolis, 1986., 205; Jane F. Gardner, Thomas Wiedemann, n. dj. (bilj. 15), 81-82; Srđana Schönauer, n. dj. (bilj. 4), 286-289; Elizabeth Fentress, n. dj. (bilj. 14), 419-420.

30 Tkalce (*linteones*) primjerice spominje već Plaut (*Aul*, 3, 5, 38).

31 Robert James Forbes, n. dj. (bilj. 10), 23-38, 229-233; Jean-Pierre Waltzing, n. dj. (bilj. 28), vol. I, 275, vol. II, 153, 360-361; Jane F. Gardner, n. dj. (29), 237-239; Norma Goldman, *Reconstructing Roman Clothing*, u: Judith Lynn Sebesta, Larissa Bonfante (ur.), *The World of Roman Costume*, Madison - London 1994., 221; Lucille A. Roussin, *Costume in Roman Palestine: Archaeological Remains and the Evidence from the Mishnah*, u: Judith Lynn Sebesta, Larissa Bonfante (ur.), *The World of Roman Costume*, Madison - London 1994., 183-184; Diana E. E. Kleiner, Susan B. Matheson, n. dj. (bilj. 24), 157.

32 Jean-Pierre Waltzing, n. dj. (bilj. 28), vol. II, 430; Jane F. Gardner, n. dj. (bilj. 29), 239.

33 Jane F. Gardner, n. dj. (bilj. 28), 238; Jean-Pierre Waltzing, n. dj. (bilj. 29), vol. II, 309.

U kasnoantičkom razdoblju proizvodnja tkanina doživjela je osobit procvat te se velikim dijelom iz privatnog obrtništva preobrazila u djelatnost koju nadzire država, prije svega u vezi s potrebama vojske i uprave. Prema procjenama povjesničara kasnoantička državna proizvodnja tkanina u svome se ustrojstvu i proizvodnim dometima gotovo približila industrijskom načinu proizvodnje.³⁴ Svojevrsan zaštitni znak te državne "industrije" jesu radionice (*fabricae*) nazvane ginecejima (*gynaeceum*, *gynaecium*) ili tekstrinama (*textrinae*). S obzirom na to da je usprkos opisanom položaju tkalačkog obrta u kasnoj antici malo pouzdanih podataka o pojedinostima njegova ustrojstva i načina proizvodnje, autori se različito osvrću na djelatnost koja se odvijala u ginecejima, odnosno na radnu snagu ondje zaposlenu. Upravo je pitanje radne snage osobito zanimljivo za temu ovog priloga. Proučavajući razvitak obrtničkih udruženja tijekom rimske antike od razdoblja kraljeva do kasnog Carstva, J.-P. Waltzing uočio je prevlast muške radne snage u tkalačkoj djelatnosti, a naziv *ginecej* obrazložio je početnim većim udjelom žena u takvim postrojenjima.³⁵ M. Sumner uspoređuje gineceje, u kojima se izrađivala vunena odjeća, s linifijima (*linyfia*), radionicama lanene odjeće, ali ne spominje vrstu radne snage.³⁶ M. Katić opisuje ginecej kao državnu tkaonicu koja je zapošljavala žene³⁷, dok D. Cardon naglašava pređenje kao djelatnost u takvoj radionici. Nažalost, iz teksta nije razvidno smatra li pređenje jedinom ili jednom od djelatnosti gineceja.³⁸ S. Schönauer svjesna je postojanja tkalja (*textrices*) i tkalaca (*textores*), ali ne i njihove prave uloge u privrednoj strukturi rimskoga društva, pa je stoga ustvrdila da ranocarski naziv *gynaecia* potvrđuje nadmoćnu ulogu rimske žene u tkanju općenito.³⁹ Postojanje i narav ranocarskog gineceja važno je pitanje ove rasprave. Naime, u literaturi se često susreće podatak o ginecejima kao ustanovama Dioklecijanova razdoblja.⁴⁰ Kad bi taj podatak podrazumijevao i pojavu tkaonice pod nazivom *ginecej* tek u kasnoj antici, kako to na prvi pogled izgleda, teško bi ga bilo uskladiti sa saznanjem o pretežno muškoj radnoj snazi zaposlenoj u takvim radionicama. Međutim, u pitanju je zasigurno termin iz ranog Carstva, koji je imao različita značenja, ali se kod pjesnika Vergilija (1. st. prije Kr.) navodi

34 Josip Belamarić, *Gynaeceum Iovense Dalmatiae – Aspalatho, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40, 2003.-2004., 14.

35 Jean-Pierre Waltzing, n. dj. (bilj. 29), vol. II, 233.

36 Graham Sumner, *Roman Military Clothing (2)- AD 200-400*, Oxford 2003., 9.

37 Miroslav Katić, The late antique town on the eastern Adriatic coast, *Histria Antiqua* 11, 2003., 451.

38 Dominique Cardon, On the road to Berenike: a piece of tunic in damask weave from Didymoi, u: Penelope Walton Rogers, Lise Bender Jørgensen, Antoinette Rast-Eicher (ur.), *The Roman Textile Industry and its Influence. A Birthday Tribute to John Peter Wild*, Oxford 2001., 19.

39 Srđana Schönauer, n. dj. (bilj. 4), 389.

40 Graham Sumner, n. dj. (bilj. 36), 9; Josip Belamarić, n. dj. (bilj. 34), 14.

kao radionica, osobito tkaonica. S obzirom na vrijeme u kojemu je živio Vergilije, spomenuti navod može podrazumijevati jedino pogon s robovskom radnom snagom na poljoprivrednom imanju, a ne tržišni obrt u pravom smislu riječi.⁴¹ Međutim, gineceji kao radionice tekstila spominju se i u vojničkom kontekstu osvajanja Afrike.⁴² Prema tome, govoreći o ginecejima kao o Dioklecijanovu "izumu" autori zapravo žele reći da su otprije postojeći pogoni tog imena u Dioklecijanovo vrijeme zadobili i novo ustrojstvo i drukčiju ulogu negoli prije. Znakovit je način na koji J. Belamarić, jedan od rijetkih autora u hrvatskoj arheologiji upućen u ovu problematiku, spominje rodnu pripadnost radne snage u ginecejima. Na jednome mjestu on spominje ginecej kao istoznačnicu tekstrinu (*textrinum*), prevodeći potonji izraz kao *radionica tkalaca*, dakle muškaraca ili barem i žena i muškaraca zajedno, dok će na drugome mjestu reći će da su u gineceju radile najviše žene, ali i muškarci (*gynaeciarii*).⁴³ Obje tvrdnje izravno su ili pak posredno utemeljene u izvorima, a njihova dvojbenost u smislu omjera muške i ženske radne snage proizlazi iz nedovoljno jasnih izvornih podataka i izraza koji se odnose na rodno određenje. Pritom je starija leksikonska literatura, tradicionalna već sama po sebi a usto i okrenuta prije svega filološkim tumačenjima bez oslonca na arheološkoj građi, uglavnom ustrajala na naglašavanju korijena riječi *gynaeceum*. U takvim se tekstovima redovito susreću i podaci o tkalcima, ali i općenita tvrdnja o ženama kao pretežnoj radnoj snazi u ginecejima.⁴⁴ Međutim, ni jedna od dviju mogućnosti nije u proturječju s općenitom pretpostavkom o tkalcima kao pretežnoj radnoj snazi u kasnoantičkoj proizvodnji tkanina. Treba naime imati na umu i prelje, koje su vjerojatno činile veći dio ženske radne snagu u ginecejima. Pojedini izvori uistinu govore o tome da se u okviru obrtničke izrade tkanina žena pojavljuje pretežno u svojstvu prelje⁴⁵; u tom smislu mogao bi se protumačiti prije spomenuti navod D. Cardon (bilj. 38). U svjetlu predočenih podataka *ginecej* u značenju postrojenja u kojemu rade i žene i muškarci ne djeluje toliko anakrono i daje se protumačiti kao kombinacija nasljeđa iz prošlosti i nove gospodarske stvarnosti. Što je, uostalom, prosječnom stanovniku zapadnog, dakle jezično latinskog dijela Carstva, pa čak i onom pismenijemu, u semantičkom smislu mogla značiti riječ grčkoga korijena *gynaeceum*? Njen grčki korijen očito nije bio presudan, sudeći barem prema

41 Jozo Marević, Latinsko-hrvatski rječnik, sv. 1, s. v. Gynaeceum (gynaecium), Zagreb 2000., 1277. Autor nažalost ne navodi odnosno mjesto kod Vergilija.

42 Jean-Pierre Waltzing, n. dj. (bilj. 29), vol. II, 232.

43 Josip Belamarić, n. dj. (bilj. 34), 17, 24-25.

44 Henri Leclercq, s. v. Gynécée, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, Tome VI/2, 1925., 1923.-1927.; *Lexicon totius Latinitatis*, s. v. Gynaeceum, vol. II, Pataviae 1940., 625.

45 Diana E. E. Kleiner, Susan B. Matheson, n. dj. (bilj. 25), 157.

svojevrstnomet oksimoronu *gynaeciarius*, približnoga značenja *ženski tkalac*.⁴⁶ Prema tome, čini se da nije opravdano samo na temelju naziva državnih postrojenja za izradu odjeće vidjeti njihovu radnu snagu kao pretežno ili isključivo žensku.

Na kraju, preostaje tkalačku pločice sa Štrbinaca staviti u kontekst dosad izloženih saznanja o tkalačkoj djelatnosti u rimskoj antici. Jasno je, prije svega, da treba odustati od prvobitne zamisli o tome predmetu kao isključivo simboličkom grobnom prilogu. Da ga je u grob bila ponijela pokojnica, moglo bi se pomišljati na simboliku posla koji je ona za života obavljala kod kuće, za potrebe obitelji, ili pak kao najamna radnica. Budući da je posrijedi muškarac, iz prethodnog razlaganja proizlazi da spomenuti grobni nalaz svjedoči o osobi koja se za života bavila tkanjem kao tržišnim obrtom. Predmetom koji mu je stavljen u grob izrađivali su se rubovi tkanine i slična uska tkanja poput nanogvica, širokih pojaseva i ukrasnih vrpci, i to na malom tkalačkom stanu koji je služio samo za tu svrhu. Kada je posrijedi bio rub većeg platna, odnosno početak tkanja, on se prebacivao na uspravni tkalački stan na kojemu su okomite niti bile zategnute utezima.⁴⁷ Moguće je tek nagađati je li se mladi čovjek sa Štrbinaca u sklopu zanatskog rada bavio isključivo tkanjem uskih izrađevina na malom tkalačkom stanu, ili je radio i na onom velikome. Antropološka analiza pokazala je opterećenost ključnih kostiju kao naznaku težeg fizičkog napora.⁴⁸ Rad na uspravnom tkalačkom stanu uistinu je težak, i prema mišljenju etnologâ može ostaviti patološke posljedice usporedive s onima na štrbinračkom kosturu.⁴⁹ Neovisno o tome, čovjek je mogao u ranijoj mladosti niz godina raditi neki drugi težak posao, a tek naknadno zaposliti se na izradi tkanina. Kakogod bilo, ako su tkalačkom pločicom sa Štrbinaca izrađivani rubovi većih tkanja, njen vlasnik ili netko drugi premještao ih je na uspravni tkalački stan s utezima, te nastavljao tkati platno. Budući da su mnoge pojedinosti tkalačkog zanata i proizvodnje tkanina u

46 U Zakoniku cara Konstantina I navodno se izraz *gynaeciarius* navodi u značenju *nadglednik u geineceju*. Međutim, u Teodozijeju zakoniku ta se riječ odnosi na tkalce, a to značenje prenosi sva meni poznata sekundarna literatura. Usp. *Lexicon* (bilj. 42), 625; Jean-Pierre Waltzing, n. dj. (bilj. 28), vol. II, 309.

47 J. Peter Wild, n. dj. (bilj. 4), 460; Jerzy Maik, Recent textile finds of the Roman period in Poland, u: Penelope Walton Rogers, Lise Bender Jørgensen, Antoinette Rast-Eicher (ur.), *The Roman Textile Industry and its Influence. A Birthday Tribute to John Peter Wild*, Oxford 2001., 109; Srđana Schönauer, n. dj. (bilj. 4), 389; Alexandra Croom, n. dj. (bilj. 4), 155; J. Peter Wild, n. dj. (bilj. 9), 35-39.

48 Mario Šlaus, n. dj. (bilj. 28), 124.

49 Daniël De Jonghe, From the Roman horizontal loom to the 3/1 twill damask loom of the early medieval period, u: Penelope Walton Rogers, Lise Bender Jørgensen, Antoinette Rast-Eicher (ur.), *The Roman Textile Industry and its Influence. A Birthday Tribute to John Peter Wild*, Oxford 2001., 144-145. Na podacima o patologiji povezanoj sa tkanjem zahvaljujem gospodama Mirjani Drobini iz Etnografskog muzeja u Zagrebu i Zrinki Šimić-Kanaet s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

rimskoj antici još uvijek nepoznate, mišljenja o tome koji je oblik tkalačkog stana prevladavao u pojedinim dijelovima Carstva nisu usuglašena. U svakom slučaju morao je to biti uspravan tkalački stan, premda nije jasno da li inačica s jednom gredom i utezima, ili pak ona s dvije grede.⁵⁰ S obzirom na razmjeno rijetke nalaze tkalačkih pločica, možda se smije pomišljati na veću rasprostranjenost stana s dvije grede, koji ne zahtijeva prethodno tkanje rubova na posebnoj spravi. Ako je točna pretpostavka da se u ginecejima radilo na jednom obliku vodoravnog stana, usavršenog upravo u kasnoantičkom razdoblju, i da se takav nije rabio izvan državnih pogona⁵¹, već i narav tkalačke pločice iz štrbinackog groba govorila bi protiv zaposlenosti njena vlasnika u državnoj tkaonici. Inače, proizvodnja tkanina u ginecejima podrazumijevala je dvije mogućnosti: robovski rad pod nadzorom i slobodan rad u vlastitoj kući, s obvezom izrade i isporuke ugovorene količine proizvoda.⁵² Štrbincima najbliži ginecej bio je onaj u Basijani (*Bassianae*, Donji Petrovci u Srbiji).⁵³ O tržišnoj proizvodnji tkanina u južnoj Panoniji, izvan gineceja, ne znamo ništa. Ne bi međutim trebalo biti dvojbe o tome da se tkalački obrt u toj graničnoj provinciji, koja je uzdržavala znatnu vojnu silu i činovnički stroj, odvijao i u gradovima osim Basijane i Sirmija. Drugim riječima, moralo je u toj proizvodnoj grani postojati i privatno poduzetništvo usmjereno zadovoljavanju potreba građanskog stanovništva izvan vojske i državnog činovništva. U prilog tome govori i općenito prihvaćena pretpostavka da posvjedočeni državni nadzor kasnoantičke privrede ipak nije posve zagušio privatno poduzetništvo ni u gradu ni na selu, uključujući i tkalački obrt.⁵⁴ Svako dalje razmišljanje o tome je li mladić sa Štrbinaca radio u tkalačkoj radionici, ili pak za nju, u naselju gdje je živio (Certissia?) ili možda u obližnjim gradovima Mursi ili Cibalama, bilo bi puko nagađanje. Ipak, opisani grobni nalaz gotovo sigurno potvrđuje postojanje tkalačkog obrta na tom prostoru. U tom kontekstu

50 J. Peter Wild, n. dj. (bilj. 4), 460; Penelope Walton Rogers, The re-appearance of an old Roman loom in medieval England, u: Penelope Walton Rogers, Lise Bender Jørgensen, Antoinette Rast-Eicher (ur.), *The Roman Textile Industry and its Influence. A Birthday Tribute to John Peter Wild*, Oxford 2001., 160; Srđana Schönauer, n. dj. (bilj. 4), 388; Alexandra Croom, n. dj. (bilj. 4), 20.

51 J. Peter Wild, n. dj. (bilj. 4); Josip Belamarić, n. dj. (bilj. 32), 27.

52 Jane F. Gardner, n. dj. (bilj. 28), 237; Martin Luik, Römische Wirtschaftsmetropole Trier, *Trierer Zeitschrift* 64, 2001., 266; Josip Belamarić, n. dj. (bilj. 34), 23.

53 Josip Belamarić, n. dj. (bilj. 34), 15.

54 Mireille Corbier, Coinage, society and economy, u: Alan K. Bowman, Peter Garnsey, Averil Cameron (ur.), *The Cambridge Ancient History*, vol. XII (*The Crisis of Empire, A.D. 193-337*), Cambridge 2005., 422; C. R. Whittaker, Peter Garnsey, Rural life in the later Empire, u: Averil Cameron, Peter Garnsey (ed.), *The Cambridge Ancient History*, vol. XIII (*The Late Empire, A.D. 337-425*), Cambridge 2007., 277; Peter Garnsey, C. R. Whittaker, Trade, industry and the urban economy, u: Averil Cameron, Peter Garnsey (ed.), *The Cambridge Ancient History*, vol. XIII (*The Late Empire, A.D. 337-425*), Cambridge 2007., 316-317, 333.

valja ima ti na umu i podatak da jedan tamošnji nalaz, keramički krustul s prizorom Fortune i Merkura, možda upućuje na postojanje trgovačkog ili zanatskog udruženja.⁵⁵

U prvoj je objavi Z. Gregl usporednu građu za koštanu pločicu sa Štrbinaca našao u etnografskoj građi, odnosno u članku Milovana Gavazzija u kojemu je suvremena tkalačka pločica kod slavenskih naroda razmotrena u kontekstu pretpostavke o njenu praslavenskome podrijetlu.⁵⁶ Podrijetlo toga predmeta i njegova eventualna povezanost s velikim tkalačkim stanom, kao i mnoge druge pojedinosti tkanja i tkalačkog pribora kod Slavena ostale su u toj raspravi pod znakom pitanja.⁵⁷ Autor je u svoja razmatranja o uključio etnografsku građu, arheološke predmete iz halštatskog razdoblja te indoevropsku i slavensku jezičnu baštinu, ali nije znao za slične predmete iz rimskoga razdoblja. Da ih je poznao, možda bi bio u obzir uzeo mogućnost da su Slaveni tkalačku pločicu baštinili od rimskog življa u Panoniji.

U domeni nagađanja ostaje i moguća metafizička razina simbolike tkalačke pločice kao grobnog priloga, osim naznake djelatnosti za života. S obzirom na to da je prilaganje oruđa i alata u kasnoantičkim grobovima rijetko, velika je vjerojatnost da su iznimke u tom pogledu sadržavale izrazit potencijal duhovne simbolike. Predmeti povezani s pređenjem i tkanjem uistinu sadrže slojevit, iznijansirani i religijski obojenu simboliku tkanja nîti života. Stoga je posve vjerojatno da je tkalačka pločica iz groba mladića na Štrbincima s jedne strane bila podsjetnik na vlasnikovu djelatnost, a s druge religijska metafora trajanja i prolaznosti njegova života.

---

55 Branka Migotti, Keramički "krustul" sa Štrbinaca kod Đakova, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 38 (25), 2000., 56-58.

56 Milovan Gavazzi, Praslavenski tkalački stan i tkalačka daščica, *Zbornik za narodni život i običaje Slavena*, knj. 26/1, Zagreb 1926., 1-31.

57 Zahvaljujem gospođi Nerini Eckhel iz Etnografskog muzeja u Zagrebu, koja mi je potvrdila da ta tema u suvremenijoj etnografskoj literaturi nije naknadno obrađivana.

SUMMARY

Branka Migotti

Weaving in Roman antiquity – a female virtue or economic reality?

This paper was instigated by a Roman weaving tablet (rigid heddle) of bone (4,6-4,8 x 7,2-7,4 cm), recovered from the grave of a young male adult in the Roman cemetery at the site of Štrbinci near Đakovo in 1993. Rigid heddles were current in antiquity for narrow fabrics like girdles, leggings, decorative braids and starting borders. However, their appearance on archaeological sites is quite rare. Given the prevailing opinion that weaving was predominantly a female remit during the whole of antiquity, when first published the find from Štrbinci was interpreted in pure symbolical terms. Nevertheless, this paper aims to prove that there is a difference between spinning and weaving as gendered activities and their respective symbolical values. While namely spinning has always been a female domain endowed with engendered symbolism, and has remained such during the whole of antiquity, weaving developed as a commercial craft already at the turn of the Republic and early Empire. As such, it mostly employed male workers, and much less those female. Therefore, the heddle from Štrbinci should be interpreted as first and foremost symbolic of its owner's activity during life and, consequently, of the existence of a weaving manufacture at the spot or in the vicinity. In sum, this find is a very useful example of anthropological and gender issues as reflected in archaeological material. It therefore offers a possibility of a better insight and understanding of such issues in funerary contexts.

